

Posudek o disertační práci
mgr. Pavla Koláře

Svátostná teologie Jakoubka ze Stříbra a její liturgická recepce

Pod vedením prof. dr. Davida R. Holetona zpracoval autor přeloženou disertační práci pro získání titulu ThD. v rámci doktorského studijního programu Theologie, studijního oboru Husitská teologie, na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

Osnova práce a její vyústění je obratně vyjádřeno již jejím titulem – autor se táže po kořenech proměn utrakvistické liturgie v průběhu 16. století a tyto kořeny nakonec nachází v teologii svátostí Jakoubka ze Stříbra, jenž je všeobecně přijímán jako zakladatelská osobnost českého utrakvismu. Tomuto vyústění disertace předchází pracná heuristika v liturgických pramenech a neméně pracný a snad zdařilý pokus orientovat se ve středověkých systémech fundamentální teologie, pokud se dotýkaly relevantních otázek eucharistie. Práce se tedy dělí do dvou hlavních úseků, prvním je část liturgická, druhým část dogmatická. S autorem disertace řečeno jde o „lex orandi“ a „lex credendi“, event. o náboženskou praxe a teologické myšlení.

První část zabírá asi polovinu rozsahu disertace (str. 9-64) a jejím obsahem je rozbor mešních řádů (ordines missae) tří utrakvistických rukopisů: prvním je text, zvaný „Voltární knihy Adama Táborského“, jímž se již zabýval uchazečův učitel a školitel prof. Holeton. Aby autor předkládané práce lépe porozuměl jejich liturgické i teologické výpovědi, rozhodl se pro komparační metodu: vyhledal dva další utrakvistické mešní formuláře 16. století a detailně je s „Voltárními knihami“ srovnal z hlediska vzájemných vztahů všech složek tohoto materiálu a z hlediska jednak míry jejich konzervativnosti – přídržení se středověké římské liturgické tradice, jednak míry jejich ovlivnění liturgickými důrazy „druhé“ reformace (autor užil tohoto epiteta bez uvozek již jako uzuálního technického termínu). Druhému z těchto celků, „Benešovské novoutrakvistické agendě“, věnoval počátkem 20. století pozornost Ferd. Hrejsa a dospěl k jistému závěru, s jehož některými aspekty Pavel Kolář lehce polemizuje (viz ve Shrnutí, str. 131 nebo pozn. 171 na str. 63): Kolář opravuje Hrejsovo mínění v tom smyslu, že pronikání teologických zásad světové reformace do českého utrakvismu, čili proměna utrakvismu v novoutrakvismus, nebyla kontinuální a postupná, prameny, s nimiž Kolář pracoval, ukazují na spíše nepravidelné a kolísavé, někdy rozpačité a dokonce konzervativně odmítavé přijímání vlivů Lutherovy reformace. Srovnání provádí nejprve všeobecně, pak ve zvláštní kapitole speciálně pro oblast ritu přípravy darů a tzv. canon minor. V závěru tohoto oddílu autor sahá ke zcela legitimnímu nástroji textově kritické práce (jímž první část jeho disertace v mnohém ohledu je), k hypotetickému textu X: ten však není, jak tomu většinou v textově kritických stemmatech bývá, předpokládaným archetypem nebo subarchetypem, ale je spíše, jak Kolář píše, mapou či referenční sítí, v níž se liturgické proměny odehrávaly a která vztahy mezi jednotlivými mešními řády pomáhá objasnit. Tento model označovaný siglou „X“ se týká všech českých textů, které se různým způsobem odvozují a v důsledku toho se různě liší od základního latinského textu, tj. první části „Voltárních knih Adama Táborského“. Tato kapitola je pro Kolářovo hledání převládající liturgické tendence v utrakvistických mešních řádech podstatná, zjišťuje, že dochází ke zkrácení epikletických modliteb nad dary a k tomu, že příprava darů vede přímočaře ke slovům ustanovení Večeře Páně, po nichž následuje již jen kázání a pak přijímání laiků pod obojí způsobou.

Druhá část práce (str. 65-127) hledá teologické důvody takovéhoto liturgických posunů. Pavel Kolář zde jako zásadní problém, articulus stantis et cadentis liturgiae, představuje „moment konsekrace“, jehož pojetím je podoba liturgie vždy zásadně ovlivněna:

jde o podstatu a význam svátosti a o chápání reálné přítomnosti Krista ve svátosti čili o význam a výklad slov „hoc est corpus meum“. Další a ovšem odtud již odvozený zásadní problém je vztah mezi duchovním a svátostným přijímáním, event. zdůraznění jednoho či druhého. Tomu již autor samostatnou kapitolku, jako to činí u momentu konsekrace, nevěnuje, ale problém proniká celým jeho výkladem. Pro dobový názor na obě otázky sahá uchazeč Replíce Petra Chelčického proti Mikuláši Biskupcovi. Nejen tuto polemiku, ale celý spor chce Pavel Kolář vidět nikoli jako postscholastický teologicko filozofický spor o reálnou přítomnost (transsubstanciace – remanence), nýbrž „jako kontinuální úsilí o vyjádření křesťanského duchovního života v konkrétních dějinných podmínkách“ (str. 69); stejně jako Chelčický bere i autor disertace v úvahu tábořský traktát Jana ze Žatce o eucharistii a vzhledem k eschatologické dimenzi sporu o reálnou přítomnost považuje za užitečné věnovat se aspoň okrajově pojetí eucharistie i u tábořských chiliastů. Zde by bylo možno navíc doporučit Mackovu užitečnou publikaci (Praha, Melantrich 1951) „Ktož jsú boží bojovníci“, kde je k tábořskému chiliasmu sebráno více materiálu. (Kolář vychází ze staročeského překladu z Dolanského přetisku Gollova vydání ve FRB, z Pekařovy analýzy a ze Šmahelovy monografie; máme k dispozici lat. originál, Gollovo vydání ve FRB V. a také nový překlad lat. orig. F. Heřmanského, naposledy s předmluvou M. Bláhové, Praha, Svoboda 1979). Postrádám zde však aspoň odkaz na Kalivodovu originální interpretaci tábořského chiliasmu – Husitská ideologie, Praha 1961, přeprac. jako Husitské myšlení, Praha 1997). Velmi užitečné a v dosavadních pracích zkoumajících českou reformaci bohužel dosud ne zcela obvyklé je sáhnout v rozbořech tohoto druhu ke klasickým reprezentantům středověké systematiky. P. Kolář se pokusil porozumět Chelčického i tábořskému (Jan ze Žatce) pojetí svátosti Večeře Páně na pozadí Lombardových Sentencí. Dále je zajímavý uchazečův postřeh o rušení eschatologické hranice mezi přítomností a skutečností Božího království ve zdůrazňování duchovního přijímání, tedy na půdě manducatio spiritualis a ambivalentního postoje ke svátostnému přijímání u Tábořů (str. 98), postřeh, který, pokud vím, přinosem Petra Koláře.

Podobně jako u Chelčického k Lombardovi sáhl Pavel Kolář u Jakoubka ze Stříbra (5. kapitola, Jakoubek ze Stříbra a jeho spor o přijímání pod obojí způsobou, str. 101nn) k Teologické sumě Tomáše Akvinského, jehož svátostné myšlení je zde teologickým pozadím výkladu svátostné teologie Jakoubkovy. Pavel Kolář zde sice z Tomášovy nauky představil mnohé, co je pro eucharistickou problematiku relevantní, mnohé však vzápětí relativizuje poukazem na to, že Tomášova nauka o svátosti vzniká v jiném ideovém pozadí než tvorba a činnost Jakoubka ze Stříbra (str. 109, podobně str. 115): Tomáš píše v době posedlé transsubstanciačním dogmatem „a následnou bázni z přijímání svátostných způsob“, zatímco „Jakoubkova svátostná teologie se živí silnou tradicí častého svátostného přijímání, jež zapustila silné kořeny v půdě české reformace od dob Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova.“ Dovolila bych si zde navrhnout ještě radikálnější rozlišení těchto přístupů: Tomáš Akvinský je fundamentální teolog, jehož systematické distinkce tu a tam zasahují pastorální praxi, u teologů české reformace je tomu naopak: cura animarum u nich vede k formulaci některých zásadních theologumen.

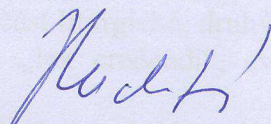
K další Kolářově samostatné tezi v této kapitole na str. 123 (a v Závěrech na str. 133): „... (Jakoubkův)... přístup ke svátosti eucharistie... vychází z důsledného obnovení svátosti eucharistie jako svátosti iniciační, která spolu se křtem a bířmováním tvoří integrální jednotu.“ Ač se zde autor odvolává na Jakoubkovu propagaci přijímání malých dětí (a také na slova jedné mé vlastní stati, nerozumím tomu. Jistě, že je „...v dějinných podmínkách lidské existence zakoušena in signo plnost Kristovy přítomnosti i jednota ekklésie“, ale co je na tom iniciačního? – Dále mne úplně nepřesvědčuje Kolářovo označení Jakoubkovy nauku o svátosti oltářní za konsubstanciační; obávám se, že to bude složitější, Pavel Kolář se ve své práci věnoval mnoha jiným aspektům, Jakoubek a remanence, transsubstanciace nebo konsubstance by si vyžádala další zevrubné rozbořování (viz Sousedík, Hus a remanence).

Práce vznikla s použitím a dobrým využitím bohaté domácí i zahraniční, starší, novější i nejnovější literatury, na základě originálních textů českých i latinských a na základě vydaných pramenů.

V předložené podobě je práce přetížena materiálem. Má-li být publikována, doporučuji aspoň z větší části vypustit tabulky, něco snad ponechat, ale většinou je „převyprávět“. To by ovšem leckde vyžadovalo také úpravu textu samotného. I ten by mohl být pro lepší srozumitelnost krácen, ale raději ne příliš zhuštěn – už tak to není snadná četba. Co mohu této podobě práce vytknout, jsou záležitosti zdánlivě formální, přece však důstojnost historikova řemesla (historická práce to přece je) vyžaduje odstranění některých nedostatků. Uvádím dále *petitem*¹ a tyto poznámky nebud'těž považovány za zásadní.

Mgr. Pavel Kolář prokázal přesvědčivě dobrou orientaci v pramenech i literatuře k danému tématu, dále schopnost adekvátně s prameny pracovat; jeho kompetence v liturgice a jejích dějinách jakož i v systematické teologii je mimo pochybnost. Práci tudíž doporučuji k obhajobě.

V Brně 6. srpna 2007.

Prof. PhDr. Jana Nechutová, CSc.,
Ústav klasických studií FF MU

¹ Pokud používáte latinská slova v českém kontextu, je nutno respektovat jejich latinský rod. Tak ORDO je masculinum, nelze kombinovat s přívlasky a příčestími v neutru (podle vzoru „město“!). obdobně LEX je femininum

in contemplatione!!! (na str. 127 je to špatně)

SIGNIFICATIO je femininum (str. 118), právě tak MANDUCATIO (častěji) právě tak RATIO! i CONFESSIO.

Ambrosiaster není autor, aspoň se nedá říci („v díle *Ambrosiasterově*“)

sacrificium má jedno -f- (str. 110)

divila bych se, kdyby v titulu bylo (u Lombarda, str. 93 v textu i v pozn.) in quattuor **libris** distinctae, bude to asi **libros!**

GRADUS má plurál **gradus**, ne tak, jak máte na str. 82!

těžko může být něco *Ordo Romanum*, v pozn. na str. 35, ověřte to!

Tolik k latinským prohrěškům. A dále:

nevím, proč jsou na str. 6 „offertory rites“ a na str. 37 „intercessory“, ta angličtina tam ruší.

máte tam dost tiskových chyb (hodně překlepů je v poznámkách v citovaných latinských textech) našla jsem i asi tři gramatické, to, prosím, spravte!

pak: transkripce (mimořádně má uvnitř -p-, ne -b-) a transliterace: opravdu jednou transkribujete, jindy transliterujete, nevím proč, to by se muselo při knižní verzi sjednotit nebo zdůvodnit, poradte se s paleobohemistou, jak na to!

V latinských i českých citovaných textech zacházíte podivně s velkými písmeny. Raději se jim vyhněte, užívá se jich pouze u vlastních jmen, taky u adjektiv, odvozených od toponym (třeba *Pragensis*, *Olomucensis*, *Bohemicus* a tak). Pak samozřejmě u jmen božských osob. Kolísá Boží – boží.

Někdy užíváte u latinských slov středověké grafiky, jindy se držíte klasického pravopisu. Bylo by to v pořádku, kdyby šlo vždy o citace z edic, které se v té věci chovají různě, jde však o Vaše vlastní formulace nebo přepis z rukopisů nebo tisků, pak je nutno rozhodnout se pro jeden způsob grafiky.